

DRUIZII
Filosofi printre barbari

Jean-Louis BRUNAUX este cercetător la CNRS (Laboratorul de arheologie de la École normale supérieure). El a condus numeroase șantieri arheologice (sanctuare, habitate, fortificații) în siturile galice de la Gournay-sur-Aronde, Saint-Maur, Chaussée-Tirancourt și Montmartin (Oise). Actualmente, este directorul Centrului arheologic departamental Somme și efectuează săpături la sanctuarul de la Ribemont-sur-Ancre. Jean-Louis Brunaux este autorul a numeroase monografii referitoare la rezultatele cercetărilor arheologice conduse de el, precum și a unor lucrări de sinteză asupra civilizațiilor galilor și celților, având ca teme predilecte religia, războiul și societatea.

Alte volume semnate de el:

Les Gaulois: sanctuaires et rites, Paris: Éditions Errance, 1986
(ediția 2-a – Paris: Les Belles Lettres, 2005);

Guerre et armement chez les Gaulois (450-52 av. J.-C.), Paris: Éditions Errance, 1987;

Les religions gauloises: rituels celtiques de la Gaule indépendante, Paris: Éditions Errance, 1996;

Les religions gauloises (V^e-Ier siècles av. J.-C.): nouvelles approches sur les rituels celtiques de la Gaule indépendante, Paris: Éditions Errance, 2000;

Guerre et religion en Gaule: essai d'anthropologie celtique. Paris: Éditions Errance, 2004;

Lucrări redactate în colaborare cu alți specialiști în civilizația Galiei antice:

BRUNAUX J.-L., LAMBOT B. *Guerre et armement chez les Gaulois (450-52 av. J.-C.)*, Paris: Éditions Errance, 1987;

BRUNAUX J.-L., NASH D. *The Celtic Gauls: gods, rites and sanctuaries*. London: Seaby, 1988;

BRUNAUX J.-L., MÉNIEL P. *La résidence aristocratique de Montmartin (Oise) du IIIe au IIe s. av. J.-C.*, Paris: Maison des Sciences de l'Homme, 1997;

GOUDINEAU CH., BRUNAUX J.-L., GARCIA D., LAMBOT B. *Religion et société en Gaule*, Paris: Éditions Errance, 2006.

Jean-Louis BRUNAUX

DRUIZII

Filosofi printre barbari

Traducere din franceză de Sorina DĂNĂILĂ

CARTIER

CARTIER

Editura Cartier, SRL, str. București, nr. 68, Chișinău, MD2012.

Tel./fax: 24 05 87, tel.: 24 01 95. E-mail: cartier@cartier.md

Editura Codex 2000, SRL, Strada Toamnei, nr. 24, sectorul 2, București.

Tel./fax: 210 80 51. E-mail: codexcartier@gmail.com

www.cartier.md

Difuzare:

București: Strada Toamnei, nr. 24, sectorul 2.

Tel./fax: 210 80 51. E-mail: codexcartier@gmail.com

Chișinău: bd. Mircea cel Bătrîn, nr. 9, sectorul Ciocana. Tel.: 34 64 61.

Cărțile CARTIER pot fi procurate în toate librăriile bune din România și Republica Moldova.

LIBRĂRIILE CARTIER

Casa Cărții Ciocana, bd. Mircea cel Bătrîn, nr. 9, Chișinău. Tel.: 34 64 61.

Librăria din Hol, str. București, nr. 68, Chișinău. Tel./fax: 24 10 00.

Librăria Vărul Shakespeare, str. Șciusev, nr. 113, Chișinău. Tel.: 23 21 22.

Colecția *Cartier istoric* este coordonată de Inga Druță

Editor: Gheorghe Erizanu

Lector: Dorin Onofrei

Coperta seriei: Vitalie Coroban

Coperta: Vitalie Coroban

Design: Valentina Ciobanu

Tehnoredactare: Valentina Ciobanu

Prepress: Editura Cartier

Tipar: Tipografia Balacron (nr. 239)

Jean-Louis Brunaux

LES DRUIDES. DES PHILOSOPHES CHEZ LES BARBARES

© Éditions du Seuil, 2006

Jean-Louis Brunaux

DRUIZII. FILOSOFI PRINTRE BARBARI

Ediția I, octombrie 2007

© Cartier, 2007, pentru prezenta versiune românească.

Această ediție a apărut în 2007 la Editura Cartier. Toate drepturile rezervate.

Cărțile Cartier sunt disponibile în limita stocului și a bunului de difuzare.

Descrierea CIP a Camerei Naționale a Cărții

Brunaux, Jean-Louis

Druizi / Jean-Louis Brunaux; cop.: Vitalie Coroban; trad. din fr.: Sorina Dănăilă. – Ch. : Cartier, 2007 (Tipogr. Balacron.). – 464 p. – (Col.: *Cartier istoric* / coord. col.: Inga Druță).

ISBN 978-9975-79-434-3

1200 ex.

CZU 821.133.1-31

B 31

ISBN 978-9975-79-434-3

Cuprins

INTRODUCERE.....	9
<i>Gali, Celți..., concepte ambigue</i>	12
<i>Druizii în mijlocul unor mize ideologice</i>	17
<i>Metoda de cercetare</i>	21

PARTEA ÎNTÂI

Mitul druzilor

<i>Capitolul I. MITUL DRUIDULUI ÎN ANTICHITATE</i>	31
<i>Excepția greacă</i>	33
<i>Cicero și Caesar, un discurs politic</i>	43
<i>Plinius, Lucanus, Tacitus, o imagine poetică</i>	57
<i>Capitolul II. MITUL FRANCEZ AL DRUIDULUI</i>	74
<i>Din Evul Mediu și până în secolul al XVIII-lea</i>	75
<i>Misticism și romantism</i>	90
<i>Druizii intră în istoria Franței</i>	100
<i>Timpul ideologiilor</i>	105

PARTEA A DOUA

Originile

<i>Capitolul III. DRUIZII ȘI FILOSOFIA GREACĂ</i>	121
<i>Cele mai vechi mențiuni ale cuvântului „druid”</i>	12
<i>Etimologia cuvântului „druid”</i>	124
<i>Tradiția raportată de Alexandru Polyhistor</i>	130
<i>„Înțelepciunile barbare”</i>	135
<i>Înțelepciunea druzilor</i>	138
<i>Inventarea gândirii barbare</i>	143
<i>Capitolul IV. LUMEA DE PROVENIENȚĂ A DRUIZILOR</i>	148
<i>Morala și politica într-o societate protoistorică</i>	152

<i>Cultura Hallstatt</i>	158
<i>Stratificare sau diferențiere socială</i>	163
<i>Divinația, o mărturie a lui Dion din Prusa</i>	166
<i>Strămoșii druidilor</i>	170
Capitolul V. FILOELENISMUL GALILOR ȘI	
INFLUENȚA MARSILIEI	176
<i>Legile ospitalității</i>	178
<i>Filoeleenismul în Galia</i>	182
<i>Rolul Marsiliei</i>	187
<i>Sfârșitul aristocrațiilor hallstattiene, o ruptură culturală</i>	199
Capitolul VI. ELEVI AI LUI PITAGORA?	204
<i>Maeștri și elevi</i>	205
<i>Întâlnirea dintre druiți și pitagoricieni</i>	209
<i>Druidism și pitagorism</i>	214
<i>Barzii și orfismul</i>	229
<i>Origine comună?</i>	235

PARTEA A TREIA

Druizii în societate

Capitolul VII. POSEIDONIOS DIN APAMEEA ȘI GALIA	243
<i>Filologii sar în ajutorul operei pierdute a lui Poseidonios</i>	247
<i>Primul etnograf al celților în căutarea vârstei de aur</i>	256
<i>Descrierea societății galice</i>	262
<i>Galia, conservator al vechii lumi</i>	268
Capitolul VIII. RELIGIA GALICĂ	274
<i>Artizanii sacrali</i>	276
<i>Zei și sacrificiile</i>	281
<i>Culte și zei de tip grecesc</i>	291
<i>Datele arheologiei</i>	297
<i>O religie „druidică”?</i>	306
Capitolul IX. DRUIZII: PUTEREA LOR ȘI ROLUL LOR	314
<i>Savanți</i>	317
<i>Controlul asupra scrierii</i>	323
<i>Moralizatori</i>	331

<i>Pedagogie și educație</i>	335
<i>Organizarea comunităților de druzi</i>	340
<i>Practicarea justiției</i>	345
<i>Adunările carnuților, politică și naționalism</i>	349
Capitolul X. DIVICIAC ȘI DISPARIȚIA DRUIZILOR	358
<i>Sfârșitul secolului al II-lea î.e.n., o cotitură hotărâtoare în istoria galică</i>	359
<i>Imperiul eduu</i>	367
<i>Diviciac și Cicero</i>	372
<i>Diviciac și Caesar</i>	376
<i>Un druid foarte ciudat</i>	382
<i>Sfârșitul druzilor</i>	386
Capitolul XI. SUPRAVIEȚUITORI ȘI IMPOSTORI	391
<i>Prăbușirea civilizației galice</i>	393
<i>Romanizarea aristocrației galice</i>	399
<i>Așa-zisa persecutare a druzilor</i>	406
<i>Magi, profeți și druidese</i>	412
<i>Ausonius și tradiția pedagogică</i>	422
<i>Cucerirea Insulei Britania</i>	425
<i>Creștinarea Irlandei</i>	432
CONCLUZIE	439
BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ	447
INDICE GENERAL	451
INDICE DE NUME PROPRII	459

INTRODUCERE

Cine nu s-a întrebat, măcar o dată, la lectura benzilor desenate cu Asterix, câtă realitate istorică există în figura severă și totuși simpatică a druidului Panoramix? Imaginea clasică a acestuia ni-l înfățișează mai tot timpul pe cale de a pregăti poțiunea magică, într-un ceaun mare de tot. Dacă nu, cu o seceră de aur în mână, îl vedem petrecându-și mare parte din timp cutreierând pădurea, în căutare de vâsc. Această ocupație secundară, pe care intriga insistă mai puțin decât asupra celei dintâi, trezește, în spiritul francezului, amintirile de pe vremea când mergea la școală. Îi apar atunci în minte ilustrațiile desuete ale vechilor manuale de istorie, cu druzi de astă dată ceva mai convenționali, în mijlocul unor păduri misterioase, mereu în căutarea plantei sacre, ori, dacă nu, pregătindu-se să sacrifice doi boi, gătiți cu panglici special pentru acest ritual. Imaginea aceasta, nițel artificială, concepută pentru a ilustra un pasaj celebru din Plinius cel Bătrân, mare enciclopedist latin, face trimitere, la rândul ei, la gravuri mai vechi, din secolul al XIX-lea, foarte des difuzate de edițiile populare. Aici, druzi ceva mai înspăimântători, bântuind păduri neliniștitoare, se agită în preajma unui dolmen. Se pregătesc, fără doar și poate, pentru un sacrificiu uman. În fața acestor imagini, ne simțim tare departe de morocănosul, dar nostimul Panoramix.

Altor cititori, mai puțin pasionați de istorie și de antichități greco-romane, dimpotrivă, magicianul și salvatorul ultimului cătun gal le va sugera alte figuri, mai aproape de ei în timp, dar încă și mai fantastice, precum Merlin Vrăjitorul, de pildă, cu toată descendența lui, revăzută de mass-media anglo-saxonă: romane, filme, filme de animație etc. Un potop de imagini dezlănțuite se suprapun astfel, creând o imagine greu de identificat și care, de îndată ce încercăm să-i dăm mai multă precizie, ne scapă printre degete: druidul.

Dacă nu va avea însă prea mare încredere în propria-i memorie, amatorul de istorie va fi, probabil, tentat să-și ducă cercetarea mai departe. Va consulta dicționare și enciclopedii, va vizita pe Internet siturile specifice acestui tip de cercetare. S-ar putea, din păcate, ca eforturile sale să nu fie încununate de succes. Sau, cel puțin, ca ele să nu-i aducă, așa cum s-ar fi așteptat, o informație clară și fiabilă. Se va pomeni, dimpotrivă, confruntat cu un amalgam de date dintre cele mai disparate, de cele mai multe ori contradictorii, fără legătură între ele, născute din abordări, dacă nu chiar opuse, cel puțin foarte diverse: surse literare antice, arheologie, istorie a religiilor, comparatism indo-european, folclor, ezoterism, teorii naționaliste, ba chiar rasiste. Dacă nu i se face lehamite de toată această fiertură cumplit de indigestă ori dacă nu-și pierde curajul în fața unei astfel de sarcini extrem de vaste, atunci amatorul nostru de istorie va încerca să facă o sinteză. Druzii îi vor apărea, așadar, ca o castă de preoți și de magi veniți din cele mai îndepărtate timpuri indo-europene; o castă care a prosperat în Galia înainte ca aceasta să fi fost cucerită de către Caesar, ceea ce urma să determine dispariția temporară a acestor preoți, care și-au continuat mai apoi cariera itinerantă în Insulele Britanice, unde s-au amestecat cu sfinții creștini, concurându-i în chestiuni de magie și vrăjitorie; castă care,

în sfârșit, nepărăsind niciodată teritoriile celtice, cărora pare să le aparțină, în aceeași măsură ca și peisajul sau limba, mai dăinuie acolo încă și astăzi, în spatele ușilor închise ale unor ordine mistice și folclorice, care seamănă mai mult cu niște secte decât cu o confrerie spirituală.

Fără îndoială că această perenitate a instituției druidice timp de mai bine de trei mii de ani și în contexte istorice și sociale atât de diferite nu rezistă nici unei analize serioase, fie ea istorică ori antropologică. Și totuși, în ciuda nuanțelor și, desigur, prin intermediul unui discurs mai puțin agresiv, lucrările cele mai recente în legătură cu această chestiune vor să ne convingă tocmai de posibilitatea unei astfel de analize; este vorba, pe de o parte, despre adepții comparatismului indo-european¹, pentru partea franceză, pe de altă parte, pentru partea anglo-saxonă, despre scriitorii – imposibil de calificat drept istorici – care amestecă, în mod voit, istoria antică, folclorul și ezoterismul. Pentru unii ca și pentru ceilalți, cuvântul druid îi desemnează, cu aceeași legitimitate, și pe nemaipomeniții gali, astfel numiți de către contemporanii lor greci și romani – termen pe care au sfârșit ei înșiși prin a-l adopta –, dar și pe vrăjitorii irlandezi din Evul Mediu timpuriu, ba chiar și pe originalii din zilele noastre, care pretind că păstrează și continuă o tradiție de două ori milenară. Astăzi, în condițiile în care societatea galilor din timpul celor cinci secole dinaintea erei noastre este din ce în ce mai bine cunoscută, în timp ce, sustrase unui sol investigat din ce în ce mai conștiincios de arheologi, vestigiile activităților

---

1. Pentru aceștia, galii și celții nu sunt decât descendenții îndepărtaților și miticilor indo-europeni; de aceea, ei pot fi comparați, ba chiar asimilați, cu alți descendenți de-ai lor din familia celtică, irlandezii și galezii, de exemplu. V. *infra*, p. 17 sq.

lor religioase apar din ce în ce mai numeroase, dezvăluind gesturi și preocupări cu mult mai apropiate de cele ale contemporanilor lor greci și latini decât se imaginase mai bine de douăzeci de secole², astăzi deci analizele acestor comparațiști și mitologi nu mai stau în picioare. Galii din epoca La Tène (din 500 î.e.n. și până la cucerirea romană) sunt, de exemplu, tot atât de departe de constructorii de megaliti de la sfârșitul neoliticului ca și de populațiile indigene și foarte amestecate (autohtoni, celți, picți, saxoni) care locuiau în Insulele Britanice pe la sfârșitul primului mileniu al erei noastre.

Gali, Celți..., concepte ambigue

Gali, celți sunt, așadar, concepte imprecise pentru cei care nu sunt la curent cu ultimele progrese ale arheologiei numite protoistorice. Diferența dintre cele două etnonime este, într-adevăr, greu sesizabilă. Și aceasta pentru că, în această privință, nu există nici cea mai elementară cronologie. Civilizația megalitilor (dolmenele și menhirele din epoca neolitică) este, de pildă, confundată cu cea a galilor (din cea de-a doua epocă a fierului) etc. Orice prezentare a druizilor ar trebui, în aceste condiții, să înceapă prin a reaminti clar și precis cadrul cronologic și spațial. Or, nu aceasta se întâmplă în lucrările care se ocupă de druizi: în cel mai rău caz, acest cadru este ignorat; în cel mai fericit, el este relativizat, făcându-se referință la o pretinsă origine îndepărtată, pe care ar trebui s-o căutăm în ultimele perioade ale preistoriei, și la o descendență, încă și mai suspectă, care s-ar continua până în zilele noastre.

---

2. Vom vedea acest lucru în paginile următoare: deformarea funcției și a imaginii druizilor a început în epoca lui Caesar.

Dacă încercăm însă să punem puțină ordine în toate aceste concepte, ne dăm imediat seama că sarcina nu e nicidecum ușoară. Dificultatea constă mai puțin în efortul de a preciza și de a delimita ariile culturale implicate decât în acela de a clarifica reprezentările pe care istoricii le-au conceput, începând cu secolul al XIX-lea, și care-și urmează cursul nestingherite, fără să ia seama la evoluția înregistrată de reprezentările posterioare, beneficiare ale progreselor arheologilor, lingviștilor și ale specialiștilor în istoria ideilor. Să amintim de pe acum și foarte pe scurt câteva definiții, admise astăzi de întreaga comunitate științifică și care ne vor permite să măsurăm distanța ce le separă de acele concepții subterane care le poluează.

Celții sunt acele populații ale Europei occidentale din epoca fierului (între anul 800 și începutul erei noastre) care, probabil, nu se desemnau ele însele în acest mod și de a căror existență marile civilizații clasice ale Mediteranei (Grecia, Etruria) au aflat foarte repede. Vorbim de celți mai ales în raport cu prima epocă a fierului (din 800 până în 500 î.e.n.), perioadă în care nu le cunoaștem subdiviziunile etnice.

Galii nu sunt nimic altceva decât celți pe care-i putem situa cu mai multă precizie, atât în timp, cât și în spațiu. Ei sunt, în a doua epocă a fierului (500 î.e.n. și până la începutul erei noastre), locuitori ai Franței actuale, ai Belgiei, Germaniei cisrenane, ai Elveției și Italiei cisalpine. Romanii sunt cei care vorbesc primii despre gali (*Galliae*), pe care, de-a lungul timpului, îi delimitează geografic, în funcție de raporturile lor politice cu aceștia. În secolele al IV-lea și al III-lea î.e.n., termenul de Galia desemnează țara galilor cei mai apropiați de romani, mai exact, Cisalpina italiană. Încetul cu încetul, ei vor dobândi, în plus, și conștiința unei Galii transalpine, situate la nord de Alpi. În aceeași epocă, grecii substituie termenului *Keltoi*, folosit până atunci, pe cel de Galați, versiune greacă a

termenului „gali”. Din punctul lor de vedere, galații sunt echivalentul termenului *Galli* al romanilor, care poate, totuși, să-i desemneze și pe celții care au invadat Asia Mică, pentru care, de altfel, limba franceză a păstrat apelativul de galați.

Aceste distincții pot părea mult prea subtile. Ele sunt însă ușor de explicat: traduc lenta evoluție de perspectivă a grecilor și a romanilor în diferențierea galiilor¹ – vast ansamblu de popoare extrem de variate, legate doar prin aceeași cultură materială, numită celtică, grup etnic extrem de puternic, relativ stabil în habitatul și în relațiile sale culturale înțelese în sensul lor larg (rudenie, diplomație, religie). Astfel, caracteristicile enumerate mai sus i-au făcut pe gali să iasă relativ repede din anonimatul în care au rămas majoritatea celorlalte popoare celtice, considerate, de aceea, periferice. Dacă galiile beneficiază de o adevărată identitate etnică și culturală, precum grecii, etruscii și perșii, de exemplu, celții, în schimb, apar ca un grup mai eterogen și mai greu de delimitat în spațiu. În desemnarea popoarelor de la marginile septentrionale ale lumii cunoscute la acea vreme, denominarea generală a părut, așadar, mai comodă grecilor. Mai înainte, Homer vorbea de miticii hiperboreeni, literal „cei care trăiesc dincolo de Boreus” (adică: dincolo de munții în care suflă Boreus, vântul din nord).

Dacă galiile aparțin, prin originea lor, vastului grup alcătuit de celți, reciproca nu este și ea valabilă. Ceea ce istoricii antici afirmă despre gali nu le poate fi atribuit, în mod sistematic, și celților. Greșeală pe care, din nefericire, o fac aproape² toți autorii studiilor despre druidi. Pentru ei, aceștia reprezintă „o

-
1. Asupra tuturor acestor probleme, vezi J.-L. Brunaux, *Les Gaulois*, Paris, Les Belles Lettres, „Guide Belles Lettres des civilisations”, 2005.
  2. În ceea ce privește lucrările recente, singura excepție de la regulă este cartea lui N.K. Chadwick, *The Druids*, Cardiff și Connecticut, University of Wales Press, 1966 (prima ediție), 1977 (reedit.).

instituție celtică”, deși, în mod explicit, existența lor nu este atestată de către istoricii antici decât în Galia. Această calificare drept „celtică”, astăzi aproape anodină, a avut, desigur, consecințele sale, după cum vom vedea de-a lungul întregului studiu de față. Mai înainte însă de toate, ea este, mai ales, argumentul major – în realitate, un artificiu extrem de ingenios – care le permite autorilor care-o adoptă să-i confunde, într-un ansamblu eteroclit, pe druizii cu existență istorică reală cu personaje fictive din epopei medievale irlandeze.

Acest veritabil „tur de magie” nu poate fi înțeles decât dacă este raportat la o anume dispută științifică, încă actuală, dar a cărei origine datează din secolul al XIX-lea, opunându-i pe apărătorii galilor și pe cei ai celților. La începutul aceluși secol, într-adevăr, Amédée Thierry³ a scris, punând cap la cap toată documentația istorică antică, o impresionantă *Istorie a galilor*, care a influențat generații întregi de elevi și istorici. Astfel, foarte curând, a luat naștere mitul unei Galii unite, prefigurare a națiunii franceze. În aceeași epocă, lingviștii puneau în lumină existența limbilor indo-europene, între care limbile celtice formau un grup distinct, cuprinzând între altele și galica. De atunci încoace, o linie de departajare a fost trasată între cercetătorii din cele două tabere. Unii consideră că nu se poate face istorie adevărată decât cu galii, pentru că toate datele literare antice nu pomenesc decât despre ei. Ceilalți îi includ pe gali în grupul mare al celților, de care, spun ei, nu pot fi disociați, și consideră că cele mai bune informații asupra societăților celtice nu se regăsesc în mărturiile vecinilor lor greci și latini, mărturii care ar fi deformate și doar

---

3. Amédée Thierry, *Histoire des Gaulois depuis les temps les plus reculés jusqu'à l'entière soumission de la Gaule à la domination romaine*, Paris, Librairie académique Didier et Ce, 1828.

parțiale, ci mai degrabă în literatura celtică însăși, din păcate aproape complet dispărută, dar din care se mai păstrează câteva fragmente extrem de tardive: epopeile irlandeze.

Totul ar fi extrem de simplu dacă am avea de-a face doar cu două tabere bine delimitate, partizanii civilizației galice autonome, pe de o parte, și, pe de alta, apărătorii unei civilizații celtice ample, rezistând la influența marilor civilizații mediteraneene, originară ea însăși din cel mai îndepărtat neolitic și durând până în plin Ev Mediu. Această împărțire nu este însă decât teoretică. Între istoricii puri, care nu folosesc decât sursele literare antice, precum Amédée Thierry, și lingviștii interesați doar de literatura celtică insulară se află o sumedenie de cercetători care culeg argumente de la toți aceștia, fără discriminare. Li se mai alătură și cei care se slujesc de datele arheologiei, care, în acest context, se vede ea însăși utilizată în mod forțat.

Gali sau celți? Nu e vorba doar de o dispută între definiții. Aceasta a luat o formă ideologică nesănătoasă. Evocarea de către istoricii antici a unei Galii, dacă nu unite, cel puțin omogene, a servit unui naționalism⁴ francez al cărui punct culminant a fost reprezentat de războiul franco-prusac și de Primul Război Mondial. Excesele lui au determinat o reacție viguroasă în timpul celei de-a doua jumătăți a secolului al XX-lea: ideea unei națiuni încă din Antichitate unite din punct de vedere politic a fost, pe bună dreptate, criticată, dar cu o atât de mare virulență, încât, progresiv, arheologii și istoricii au renunțat să mai folosească, pentru a-i numi pe locuitorii Galiei, terme-

---

4. Pentru mulți istorici ai acelor vremuri, Galia a apărut ca prima formă a Franței. Astfel, ei revendicau pentru Franța o și mai mare vechime și legitimitate decât acelea pe care le-ar fi putut revendica Germania, de exemplu, ai cărei strămoși, germanicii, nu prosperaseră decât mult mai târziu.

nul de gali, privilegiindu-l pe acela de celți. În același timp, adepții „celtismului” și-au întărit pozițiile, sprijinindu-se pe progresele studiului limbilor și, mai ales, beneficiind de dezvoltarea unei noi discipline, comparatismul indo-european. Demonstrând existența unei comunități lingvistice și, deci, conceptuale, ba chiar instituționale, în domeniul așa-numit „indo-european”, teoreticienii acestei noi discipline au părut să confirme, cu argumente încă și mai puternice, existența unei comunități celtice deținătoare a unei culturi materiale, a unei religii și a unor instituții politice și sociale. În același timp, ea ajunge la exprimarea unor excесе care urmau să o discrediteze: în conceperea unei astfel de comunități culturale s-a infiltrat ideea, mai mult sau mai puțin recunoscută public, a apartenenței la o aceeași rasă. Celții apar ca un popor născut dintr-o istorie pe cât de veche, pe atât de nobilă, care ar fi rezistat influenței civilizațiilor mediteraneene și pe care am putea-o regăsi astăzi la fel de intactă ca în prima zi a Evului Mediu irlandez. Astfel se explică faptul că unii dintre contemporanii noștri s-au legitimat revendicându-se de la o mare civilizație, care ar fi traversat fără probleme veacurile și ale cărei limbi regionale ar putea reprezenta dovada cea mai de valoare. Această teorie, pe care eu aș numi-o „panceltism”, se insinuează subtil, nedeclinându-și niciodată identitatea și, de aceea, netrebuind niciodată să se justifice. Acest lucru face ca ea să fie extrem de eficace și de periculoasă. Ea absoarbe, ca un burete, toate progresele istoriei și ale arheologiei, funcționând ca o „nostalgie”.

Druizii în mijlocul unor mize ideologice

În toate aceste dezbateri cruciale, druizii joacă un rol capital: ei sunt convocați de adepții panceltismului ca mar-

tori irefutabili ai corectitudinii teoriei lor. Prin intermediul schimbării imperceptibile, evocate mai sus, a calificativului etnic, ei s-au constituit, în cele din urmă, ca să folosim nefericita formulă a lui Henri Hubert, într-o adevărată „instituție panceltică”¹. Acest mare cercetător, elev și companion al lui Marcel Mauss, a putut concepe „o societate religioasă care a făcut din grupul celtic un popor coerent”, pornind tocmai de la piatra de temelie pe care o reprezenta „sacerdoțiul druidic”, ridicat la rangul demnității unei structuri celtice universale. Făcând cercetări asupra elementelor fundamentale sau originare ale „civilizației celtice”, el a creat – involuntar, fără îndoială – bazele unui patriotism celtic, mai îndoielnic chiar și decât patriotismul galic, care urma să fie speculat ceva mai târziu în numele unor cauze mult mai puțin nobile decât cele pe care le apăra. Henri Hubert avea mare grijă să vorbească despre „popoare”. Alții, pe urmele lui, vor scrie despre „rasa celtică”, în timp ce cei care, și astăzi, nu îndrăznesc să folosească o astfel de formulă, evocă așa-zise „valori celtice” care nu-i sunt acestui tip de viziune decât o mască sau un parfum acceptabil. Druidii sunt deci – începem să ne dăm seama – plasați în mijlocul unor spinoase probleme ideologice, care depășesc cu mult cadrul istoric și cultural al Antichității, de care n-ar trebui să-i rupem niciodată. Căci, trebuie amintit acest lucru, singurii atestați istoric sunt druidii care trăiau în Galia ultimelor secole care precedă era noastră².

-
1. H. Hubert, *Les Celtes depuis l'époque de La Tène et la civilisation celtique*, Paris, Albin Michel, „L'Évolution de l'humanité”, 1932, p.285.
  2. Anumite lucrări, ca, spre exemplu, aceea a lui Chr.-J. Guyonvarc'h și F. Le Roux, *Les Druides*, Rennes, Ed. Ouest-France, 1986, se sprijină aproape în mod exclusiv pe documentația insulară referitoare la niște personaje – magicieni, mai ales – care nu se desemnează nicio clipă ele însele drept druidii.

Încă de pe când existau cu adevărat, druzii s-au pomenit amestecați în dispute privind natura societății galice sau celtice și, mai larg vorbind, privind opoziția între înțelepciunea barbarilor și binefacerile civilizației greco-romane. Descrierea cea mai amplă a druzilor, aceea a lui Caesar³, este cea mai bună dovadă în acest sens. Din rândurile lui Caesar se desprinde o impresie mai mult decât pozitivă: druzii sunt preoți, joacă, în plus, rolul de înțelepți și, de aceea, ei sunt folosiți ca judecători, garanți ai instituțiilor politice, și ca educatori ai tinerilor. Această analiză, cu orientare mult mai deliberată decât s-a precizat, se supune unor obiective foarte clare. Cuceritorului Galiei îi era greu să-i prezinte pe gali sub trăsăturile unor semi-barbari, atât pentru că trebuia să liniștească senatul care finanța războiul, cât și pentru a-i incita pe negustorii romani să aibă curajul să se implanteze pe pământ celtic. Obiceiurile religioase, la urma toată nu foarte diferite de cele ale italicilor, și-apoi, mai ales, prezența druzilor, bărbați înțelepți încurajându-i pe gali pe calea cea dreaptă, erau menite a convinge.

Începând cu publicarea, la mijlocul secolului al XIX-lea, în cincisprezece volume, a *Istoriei Franței* lui Henri Martin⁴, un unic mesaj este de acum încolo transmis, cu scopuri de fiecare

---

3. Este vorba despre un pasaj celebru din *De Bello Gallico*, cartea IV, cel intitulat, în general, „excurs etnografic”. Este vorba, de fapt, despre un rezumat realizat de Caesar al unor pasaje consacrate galilor de către Poseidonios din Apameea, în lucrarea *Historiai*.

4. Această lucrare a fost de mai multe ori refăcută și reeditată. Prima ei apariție datează din 1833, la Paris, la editura Mame, sub titlul *Histoire de la France par différents historiens*, fără numele autorului. Henri Martin nu semnează decât ultimele șase volume, al căror ansamblu este terminat în 1837. O nouă ediție, așa-zis „definitivă”, apare în șaisprezece volume, între 1855 și 1860. Ea este urmată de o *Histoire de France populaire*, între 1867 și 1870.

dată aproximativ identice: trebuie demonstrat francezilor că, încă din Antichitate și opunând rezistență grecilor și romanilor, galii dispuneau de o civilizație strălucitoare, dominată de ființe superioare, care apărau interesele națiunii. Versiunile cele mai populare ale acestor convingeri sunt cele ale lui Jules Michelet⁵, Ernest Lavisse⁶ și Camille Jullian⁷. Toate le solicită druzilor să compenseze ferocitatea legendară a războinicilor gali, care, desigur, nu putea fi trecută sub tăcere, de vreme ce era punctul central al operei lui Caesar și al majorității mărturiilor antice și de vreme ce, la mijlocul secolului al XIX-lea, istoricii nu dispuneau încă de dovezile materiale ale civilizației galice: obiecte de artă, unelte și mașini, toate produse ale unei înalte tehnologii. Evocarea druzilor însă era suficientă fie și numai pentru a semnala existența unei justiții, a unei educații, a cunoașterii culturii și scrierii grecești, tot atâtea valori care ar fi fost, mai apoi, păstrate de națiunea franceză, în timp ce apucăturile războinice ar fi dispărut foarte curând, sub efectul romanizării. Druzii, și numai ei, erau mărturia irefutabilă a apariției precoce în Galia a unor aspirații care urmau a se desăvârși mult mai târziu: dreptul, morala, setea de cunoaștere și nevoia de a transmite cunoștințe.

Din această perspectivă, în tabloul general al civilizațiilor antice, galii veneau să ocupe un loc perfect respectabil, undeva la mijlocul distanței dintre strălucitoarea civilizație greco-romană și societățile barbare. Cât despre druzii, aceștia

-
5. J. Michelet, *Histoire de France* (primele patru volume), Paris, Hachette, 1833.
  6. E. Lavisse, *Histoire de la France*, Paris, între 1900 și 1912, alături de versiunile populare, „Le petit Lavisse”, manuale destinate instrucțiunii publice, începând cu 1884.
  7. C. Jullian, *Histoire de la Gaule*, Paris, Hachette, 8 vol., între 1907 și 1926.

deveneau, implicit, unul din elementele fondatoare ale mitului unei națiuni franceze civilizate încă din Antichitate.

A te îndoi de druizi și de druidism, mai precis de unele dintre atribuțiile lor devenite canonice în cadrul acestei istorii oficiale, însemna, așadar, să ofensezi acest mit național, să aduci atingere patrimoniului spiritual al francezilor.

Metoda de cercetare

Cine sunt deci cei care, sub denumirea de druizi, erau astfel cunoscuți de călătorii și savanții Antichității? Cartea de față a fost scrisă pentru a răspunde tocmai la această întrebare.

Lucrările de filologie antică (studiul formării și transmiterii textelor) elaborate încă de la începutul secolului al XIX-lea, alături de cele, întreprinse de mai bine de un secol, ale arheologilor, sunt astăzi de acord în a demonstra că sursele literare majore privitoare la gali pornesc cu adevărat de la realități observate în mod direct de autorii respectivi, transmise lor pe cale orală de gali înșiși sau cel puțin descoperite în lucrări încă și mai vechi. Este acum imperativ necesar ca întreaga această documentație să fie reconsiderată, analizată, verificată din punctul de vedere al autenticității sale și reinvestită cu o anumită coerență, pe scurt, reasezată în societatea și lumea geografică și istorică în care druizii au existat. Abia atunci ne vom putea face o idee mai corectă – chiar dacă, poate, mai puțin poetică și mai puțin exotică decât aceea cu care ne-au obișnuit mai mult de două mii de ani de comentarii și de elucubrații fals savante – asupra acestor druizi antici, singurii de a căror existență nimeni nu se îndoiește.

Și totuși, grija pentru adevărul istoric nu este singura rațiune a acestui demers. Un detaliu, și nu unul minor, ne-a sus-

citat un interes suplimentar. Prima mențiune istorică pe care o avem în legătură cu druzii, la sfârșitul secolului al III-lea î.e.n., în tratatul *Magia*, multă vreme atribuit lui Aristotel¹, îi prezintă pe aceștia ca pe părinții filosofiei (grecești, desigur), alături de alți înțelepți, orientali: Magii – ghicitorii caldeeni, și „gimnosofiștii” indieni. Afirmatia va fi, mai târziu, reluată cu regularitate, chiar dacă cel mai adesea pentru a fi criticată, de către primii istorici ai filosofiei, Alexandru Polyhistor și, mai cu seamă, Diogene Laertios. De atunci, nici un istoric ori geograf grec nu s-a mai îndoit că druzii erau nu numai niște înțelepți, ci și niște savanți, foarte apropiați, prin preocupările lor, de modul de viață și de locul în societate al Presocraticilor, cei care au creat noțiunea și conceptul de filosofie. Singurul adevăr istoric de netăgăduit, imposibil de pus sub semnul întrebării², este legat, așadar, de această activitate de filosofi, prima între toate celelalte evocate de Caesar. În 1947, Ferdinand Lot afirma cu mare luciditate același lucru: ”[Druzii] au o concepție asupra lumii și a destinului postum al umanității care-i transformă în filosofi, barbari, fără îndoială, dar totuși filosofi.”³

Această calificare îi plasează pe druzii în chiar miezul unei problematice mai largi: care este rolul înțelepciunilor indigene în construirea cunoașterii⁴? În faza de construcție a istoriei filosofiei și a științelor pe care o reprezintă perioada antică, celții și galii, în mod particular, ocupă un loc mai puțin neglijabil decât ne-am putea închipui. Vom încerca să surprindem cum, dinlăuntrul lumii galice, druzii au contribuit la marile curente

---

1. V. *infra*, p. 132, n.4.

2. În ciuda infirmărilor, pline de empatie în viziunea lor ezoterică asupra druzilor, a unor autori precum Chr.-J. Guyonvarc’h și F. Le Roux, *Les Druides*, *op.cit.*, p.31-33.

3. F. Lot, *La Gaule, les fondements ethniques, sociaux et politiques de la nation française*, Paris, Librairie Arthème Fayard, 1947, p.76.

4. V. A. Momigliano, *Sagesses barbares*, Paris, François Maspero, 1979.

de gândire care s-au dezvoltat în jurul Mediteranei de-a lungul celor șase secole care au precedat era noastră, cum s-au putut hrăni cu unele dintre acestea – acelea care au lăsat, de altfel, urmele cel mai ușor de observat, dar și cum, în mod reciproc, le-au putut influența. Căci, așa cum lăseau deja să se-nțealegă anumiți greci luminați – poate pentru că ei înșiși trăiseră la marginea barbară a lumii elenice – nu toate formele de înțelepciune sunt datorate în mod exclusiv inventatorilor cetății și politiciii.

Paralel, și ca și cum am explora versantul descendent al acestui edificiu intelectual, vom încerca să înțelegem și de ce activitatea savantă a druzilor a fost repede denigrată de latini, apoi învăluită, în epoca modernă, într-o aură de „primitivism” și, în cele din urmă, deturnată, de mai bine de un secol, în numele unor cauze străine de istorie: ideologii naționaliste și rasiste. Aceste două aspecte care definesc locul pe care-l ocupă deja druzii în istorie sunt, într-adevăr, indisolubil legate între ele. Este foarte important deci să distingem ceea ce există de ceea ce nu există, să descoperim ceea ce se ascunde îndărătul a ceea ce pare sau chiar ne face să credem o legendă de mai bine de două milenii. Va trebui, în cele din urmă, să înfruntăm miturile care s-au țesut în jurul figurii druidului și care ne sunt cele mai dragi, în primul rând mitul magicianului benefic, dispunând de puteri supranaturale, mituri care, toate, vor face obiectul anchetei noastre. Cele mai vechi ne vor da informații despre un dublu imaginar, cel al contemporanilor greci și latini, dar și despre legenda pe care druzii înșiși doreau să o construiască în jurul propriei lor figuri. Ca și magii din Persia, ca și Pitagora, ei s-au dat drept ființe aparținând „unei a treia specii”⁵, așezată undeva între

---

5. Iamblichos, *Viața lui Pitagora*, 31, ceea ce se spunea despre Pitagora: „există pe de o parte zeul, pe de cealaltă omul și, în sfârșit, specia de tip Pitagora”.

oameni și zei. Miturile Evului Mediu timpuriu irlandez pun nou în lumină tocmai această imagine prestigioasă pe care druzii o lăsară în memoria posterității un mileniu după dispariția lor, atunci când opozații creștinismului și-au închis că vor găsi în ei rădăcinile unei moșteniri spirituale care să se situeze la înălțimea noii religii. Cât despre miturile actuale, acestea condensează o succesiune de reprezentări, un ciclu imaginar început odată cu Renașterea. Mânați de ideologii diverse, al căror unic punct comun este paseismul, ele sunt precum un ecran, format din straturi multiple, care ne îndepărtează tot mai mult de realitatea specifică intervalului dintre secolele al VI-lea și I î.e.n., în teritoriile occidentale populate de gali.

Astfel, această dublă evidență, realitatea antică a druidismului și îngroparea sa sub straturi succesive de mituri, a impus ca necesară metoda de cercetare adoptată în paginile care urmează. Vom face, mai întâi de toate, istoricul diverselor imagini ale druzilor de-a lungul timpurilor, așa cum i-au văzut contemporanii lor străini, apoi îndepărtații lor descendenți de la sfârșitul mileniului I, umaniștii Renașterii și cei ai epocii iluministe, poeții romantici și lingviștii, istoricii și folcloriștii secolelor al XIX-lea și al XX-lea. Acest exercițiu presupune o anume exfoliere, pentru că trebuie să-i eliberăm pe druzi, rând pe rând, de toate aceste false imagini sub care i-au ascuns mai bine de douăzeci de secole de fantasmă, pentru că numai cu acest preț le vom descoperi adevăratul chip, dar și pentru că fiecare dintre aceste învelișuri ne aduce informații asupra imaginarului și reprezentărilor celor care, de-a lungul timpului, i-au obligat să și le însușească. Toate aceste construcții poetice, intelectuale ori pur și simplu ideologice aparțin, ca și realitatea care le-a determinat, domeniului istoriei. Ele sunt un subiect de studiu în sine, cu atât mai vast

și mai imposibil de evitat cu cât druzii, alături de sfinți, regi și aventurieri, aparțin acelor grupuri de oameni ai trecutului care și-au fascinat întotdeauna mai întâi contemporanii, mai apoi toate generațiile care le-au urmat. Inevitabilul mit asociat persoanei lor trebuie să ne amintească faptul că noi înșine, cu toată grija pentru obiectivitate de care credem că putem da dovadă acum, la începutul mileniului III, suntem în pericol de a fi supuși seducției pe care ei continuă să o exercite.

Odată ajunși la capătul acestei cercetări asupra imaginii, și numai atunci, vom putea purcede liniștiți mai departe, la descoperirea celei mai vechi realități druidice, aceea care-i face să apară, în plin secol al III-lea î.e.n., ca filosofi în mijlocul unui teritoriu barbar. O întrebare se va ridica atunci, de o mare importanță: de când anume oare exista această categorie de oameni și chiar a trăit ea oare întotdeauna în acest colț de lume? Întrebare care va genera multe altele: a avut loc o lentă maturare fără deplasare a unei astfel de înțelepciuni indigene? A apărut ea, dimpotrivă, sub impulsul unor influențe străine, al unor contacte mai mult sau mai puțin îndepărtate? Nu există răspunsuri prefabricate la astfel de întrebări și, de aceea, orice ipoteză avansată din Antichitate și până în zilele noastre nu rezistă la o cercetare critică. Problema va trebui, așadar, studiată din unghiuri cu mult mai largă perspectivă. Cercetarea nu va trebui să insiste doar asupra oamenilor, teoriilor și practicilor lor, ci, cel puțin la fel de mult, asupra lumii care le-a determinat, asupra Galiei înlăuntrul geografiei și istoriei ei, asupra societății cu toate componentele ei, în care includem stadiul evoluției religiei, ideilor și cunoașterii. În sfârșit, va trebui aruncată o privire circulară asupra marilor civilizații vecine: celții, cu care galii întrețineau relații mai mult sau mai puțin strânse; Grecia și coloniile din Grecia Magna, Etruria și Roma. Este vorba despre un univers

în centrul căruia celții se află în mod excepțional, iar galii în mod particular. Or, identitatea și locul în comunitatea umană ale druizilor nu devin comprehensibile decât în acest spațiu antic, întins, între secolele al IV-lea și al III-lea î.e.n., pe țărmurile nord-occidentale ale Mediteranei, acolo unde i-au întâlnit călătorii greci și unde i-au observat primii istorici și etnografi. Abia după ce îi vom fi reșezat astfel pe druizi în mediul uman și spiritual în care au atins, la acea vreme, apogeul, ne va fi posibil, pe de o parte, să le cercetăm, în mod conjectural, strămoșii, îndreptându-ne către timpurile înnegurate care i-au precedat, pe de altă parte, și în sens invers, să le urmărim istoria până la dispariția lor.

De ce instrumente dispunem însă pentru a ne afunda într-un univers atât de îndepărtat? De infinit mai multe unelte de cercetare decât cele de care dispuneau predecesorii noștri francezi sau anglo-saxoni. În domeniul larg care a fost definit mai sus, datele textuale și materiale sunt astăzi mai numeroase, dar, mai ales, beneficiază de analize de filologie și de istoria ideilor și de o arheologie complet renovată. Căci arheologia – aceea pe care ne vom sprijini aici, cel puțin – nu este disciplina aparent neserioasă, care nu face altceva decât să dezgroape obiecte frumoase, pe care, mai apoi, le clasează și le îngroapă la loc într-un muzeu. Ea lucrează mână-n mână cu istoria, ea ține cont de mărturiile literare, de care se folosește și pe care contribuie, în mod reciproc, la a le lămurii. În acest dialog, istoria ideilor și a filosofiei își găsește, și ea, firească, locul ei. În sfârșit, la răscrucea acestor diverse căi de investigare, vom avea poate șansa de a-i întâlni pe druizi. Oricum, există măcar o certitudine, și anume faptul că ceea ce vom privilegia aici va fi o anumită realitate, amplu atestată de contemporanii druizilor, bine situată în timp (între secolul al V-lea î.e.n. și începutul erei noastre) și în spațiu (lumea cel-

tică occidentală, adică galii). Trebuie spus de la bun început că, în acest context, miturile născute de o societate insulară, îndepărtată de continent și mai tânără cu un mileniu, nu pot să ne fie de nici un ajutor direct. Cum ele dezvăluie totuși o formă particulară și unică a imaginii tardive a druzilor, vor fi studiate, însă doar în acest sens precis.

Să ne fie iertat acest preambul puțin cam lung, dar necesar pentru semnalarea, fără echivoc, a naturii acestei lucrări, care nu este nici un tratat de istorie rezervat publicului specializat, dar nici doar o simplă carte de vulgarizare. Ea reprezintă expunerea, pas cu pas, a unei cercetări care înțelege să adune împreună toate contribuțiile recente ale disciplinelor istorice și ale științelor sociale, veghind, în același timp, la a rămâne accesibilă tuturor. Foarte adesea, lucrarea va lua înfățișarea unei anchete polițiste, bazându-se pe indicii la început foarte vagi, dar care, de-a lungul paginilor, prind tot mai mult contur, impunând trimiteri constante de la cei din trecut către cercetătorii actuali, între punctele cele mai îndepărtate ale malurilor Mediteranei, de la tezele din străvechime către ale celor care, de-atunci încoace, s-au aplecat mereu asupra druzilor. Această comparație nu-și găsește rațiunea de a fi doar în metodele de investigare, ci și în scopul pe care ele și-l propun: acela de a face dreptate unor figuri istorice mult mai puțin îndepărtate de noi decât ni s-a spus și de a le reinstala într-un teritoriu dinlăuntrul căruia își impuseseră misiunea de a explica universul întreg, stabilind între el și oameni raporturile cele mai armonioase.

PARTEA ÎNTÂI

Mitul druizilor

Capitolul I

MITUL DRUIDULUI ÎN ANTICHITATE

Asemeni magilor din Persia sau prezicătorilor etrusci, druzii contribuie ei înșiși, atât prin activitățile lor reale, cât și prin forța imaginară care le este atribuită, la conturarea propriului lor mit. Astfel, ei deschid orizonturi nesfârșite tuturor elucubrațiilor, invențiilor, ca și tuturor simplificărilor, care, în cele din urmă, le încununează. Pentru că sfidau limitele raționalului, druzii îi incită tocmai pe aceia care refuză explicațiile raționale și care așază imaginația deasupra spiritului. Iată de ce, contrar celorlalți înțelepți ai Antichității, druzii oferă fabricanților de mituri un atu prețios: ei le-au putut da impresia tuturor că s-ar situa în atemporalitate. În sfârșit, pentru că s-au lăsat prea puțin marcați de semnele unei civilizații fluide și ale unui mediu încă natural, ei par o dată în plus situați în afara timpului și a contingențelor societății. Ei sunt deci, deși în scopuri diferite, permanent speculabili, atât de către adepții raționalismului, care văd în ei pe primii intelectuali, cât și de către adversarii idealști, care fac din ei niște iluminați. Această atemporalitate face ca, de-a lungul timpurilor, druzii să fi părut impermeabili progreselor cercetării care s-a construit în jurul lor. Romanii, de exemplu, dispuneau, încă în vremea lor, de câteva lucrări grecești de cea mai mare importanță, care ar fi putut foarte ușor să le faciliteze înțelegerea corectă a personajelor în chestiune. Și totuși aceste lucrări nu au fost exploatate. Cincisprezece secole mai târziu,

când umaniștii renașcentiști redescoperă aceste opere, aceștia vor valorifica din ele nu descrierile obiective ale druizilor, ci, dimpotrivă, evocările lor poetice. Obiceiul prost prinsese deja și lucrurile vor rămâne astfel neschimbate până în zilele noastre.

Explicațiile răsfrângerii, în general, asupra cuiva a acestui tip de viziune creatoare de mituri sunt însă mult mai profunde și depășesc cadrul civilizației galice și al Antichității. Ele își găsesc rădăcinile în felul de a considera problema alterității. Până în secolul al XIX-lea, celelalte popoare, mai precis cele care nu aparțin Europei de tradiție greco-romană, nu sunt percepute decât prin două grile. Ele se fac fie purtătoarele unor erori și ale obscurantismului, fie, într-o viziune de astă dată progresistă asupra umanității, sunt situate într-un stadiu anterior civilizației. Abia grație filosofiei Luminilor și idealurilor Revoluției Franceze, vecinii mai mult sau mai puțin îndepărtați nu vor mai fi priviți doar ca niște curiozități, ci mai ales ca niște autentice pretexte de comparații. Astfel s-au născut analizele politice comparative (Tocqueville, Marx, Engels etc.), sociologia, care face din societatea noastră un subiect de studiu, și etnografia, care, în același fel, acordă și celorlalte societăți un statut asemănător. Pentru a-l accepta pe Celălalt, străin ori barbar, ca egal, a fost necesar însă ca el să fie restituit în cadrul său social, geografic și istoric, altfel spus, să fie considerat în globalitatea condiției sale. Acesta urma să fie cazul societăților considerate, până nu demult, primitive, cărora etnologia se străduiește să le studieze în egală măsură factorul uman și mediul social. Este mai puțin însă cazul societăților vechi, care, încă din timpul înfloririi lor, nu făceau decât obiectul unor cercetări fragmentare.

Astfel, concepția peiorativă asupra alterității, viziunile parțiale în culorile cele mai diverse (exotică, poetică, demon-

strativă în discursurile politic, juridic, filosofic sau istoric) se constituie în materia primă a mai multor imagini mitice, ai căror purtători sunt, de mai bine de douăzeci și patru de secole, și druizii.

Excepția greacă

Este oarecum paradoxal să constatăm faptul că cele mai vechi descrieri ale societății galice sunt și cele în care deformarea voluntară a faptelor este și cel mai puțin evidentă, în care miturile barbarului sălbatic și toate celelalte care-i vor ridiculiza literalmente pe druizi sunt și cel mai puțin caricaturale sau măcar nu atât de vizibile. Primele mențiuni asupra evenimentelor istorice, primele indicații geografice și cele câteva mari descrieri ale populației galice și ale moravurilor acesteia le datorăm grecilor, care, vom vedea prin intermediul câtorva exemple, în această privință, vor cultiva în mare măsură paradoxul. Oricum, ei sunt cei care inventează atât cuvântul, cât și noțiunea de „barbar”. Termenul, contrar accepțiunilor sale mai recente („necivilizat”, „incult”, ba chiar ”sălbatic” și „crud”), este, la origine, o onomatopee care maimuțărește limba non-grecilor, luată în răs ca un soi de bolboroseală. „*Barbaros*”, pentru grec, înseamnă deci străinul, cel care nu-i vorbește limba și care, ca atare, nu-i împărtășește nici cultura. Grecii însă nu-i disprețuiesc pe acești vecini ciudați vorbind limbi de neînțeles, îmbrăcând costume pitorești și afișând obiceiuri și mai extravagante. Multă vreme, ei chiar încearcă să se adapteze vecinătății lor, să facă negoț cu ei, să stabilească relații de ospitalitate, care le devin la fel de prețioase și unora, și celorlalți, barbarilor, și mai cu seamă celților. În sfârșit, în zorii epocii elenistice, grecii arată din ce în ce mai mult interes față de acești străini, ajungând să practice, din această cauză,

o rudimentară formă de etnologie, foarte importantă, mai târziu, pentru romani, pentru comerțul, relațiile diplomatice și, în general, pentru proiectele imperialiste ale acestora.

E drept că, încă din vremuri îndepărtate (din epoca numită „arhaică”), Grecia prezintă o particularitate unică în sânul civilizațiilor Antichității, ea neconstituindu-se într-o țară geografic închisă, cu frontiere naturale care să cuprindă un teritoriu ce trebuia apărat cu strășnicie. Dimpotrivă, ea ocupă un vast domeniu mediteranean, împrăștiat pe malurile unei mări interioare, compus din patru mari entități: peninsula elenă, coasta ioniană asiatică, insulele din Marea Egee și, în cele din urmă, coloniile, de la Marea Neagră până la cele din Galia și Spania, trecând prin Grecia Magna (adică prin extremitatea Peninsulei Italice și Sicilia). Peste tot (mai puțin la extremitatea peninsulei elene), grecii se aflau în contact direct cu barbarii: tracii, sciții, perșii, ilirii, italicii, ligurii, celții, iberii, ca să nu-i cităm aici decât pe cei mai cunoscuți. Or, cuvântul „contact” nu este nicidecum, în acest context, o metaforă. În numeroase regiuni, în colonii, în orașele comerciale, dar și pe malurile orientale ale Mării Egee, grecii erau înconjurați de străini și depindeau în mod considerabil de aceștia. Așadar, pentru ei fusese o necesitate să învețe să-i cunoască și, apoi, să-i aprecieze.

S-a putut astfel dezvolta, foarte devreme și în mod durabil, o predispoziție spirituală nemaiîntâlnită altundeva în lumea occidentală antică, și anume o conștientizare a existenței Celuilalt, conștientizare care a apărut, în mod spontan, mai întâi în domeniul geografic. Căci se impunea necesitatea ca grecii să dobândească o vedere de ansamblu asupra universului lor pulverizat, în care congenerii lor nu pregetau să se instaleze. Cunoașterea topografiei coloniilor și punctelor comerciale, ca și a rutelor și căilor maritime care-i legau de

metropolă, ținea deja de un interes vital. Mai mult, foarte rapid, s-a impus nevoia cunoașterii și a ținuturilor limitrofe avanposturilor grecești îndepărtate. A descoperi fruntariile lumii locuite a constituit, în cele din urmă, un adevărat ideal. În acest scop au fost alcătuite primele hărți geografice și „Înconjururile lumii” (*Periegesis*), lucrări care, multă vreme, au servit și drept manuale de geografie. Astfel, începând chiar cu sfârșitul secolului al VI-lea î.e.n., Hecataios din Milet, unul dintre cei mai vechi prozatori greci, a redactat o carte întreagă consacrată Europei (alta fiind dedicată Asiei), sprijinindu-se pe propriile sale observații dobândite de-a lungul numeroaselor sale călătorii.

El este, de altfel, primul care menționează numele Masalia și care evocă sudul Galiei, ca și popoarele ligurice care ocupau această regiune la vremea aceea. Hecataios nu era însă decât un logograf, adică un autor de texte în proză, care nu difereau decât prin lipsa versurilor de epepeile în care se amestecau descrieri, povestiri și legende. El l-a influențat însă, în domeniul istoriei, pe cel care, mult mai târziu, va fi numit „Părintele” acestei discipline, marele Herodot, al cărui gust pentru geografie, combinat cu influența logografilor, de care se delimitează destul de radical, îi va trezi repede interesul pentru dușmanii trecuți sau actuali ai grecilor, îl va îndemna să încerce să înțeleagă felul lor de a trăi și, numai după aceea, să le descrie ținutul. Digresiuni, reveniri îi permit să compună un vast tablou al Antichității greco-barbare, din care, din păcate, extremitatea occidentală a Europei lipsește aproape cu desăvârșire: ea nu reprezintă încă decât o limită îndepărtată a lumii locuite. Herodot este totuși primul care-i citează pe celti și care menționează recrutarea de mercenari din Galia (ținutul îndepărtat al Marsiliei) de către fiul tiranului din Himera, în Sicilia anulului 480 î.e.n. Nu e sigur însă că acești

Elisukoi (nume pe care li-l atribuie acelor locuitori) sunt chiar celți, ba chiar este probabil ca, la acea epocă, galii să nu fi deprins încă obiceiul de a intra în mari confederații războinice menite a se înfrunta pe malurile Mediteranei, așa cum se va întâmpla în următoarele două secole. Iată deci cum se explică faptul că galii au lipsit, din nefericire, din descrierile extrem de prețioase pe care Herodot le-a făcut altor barbari: perșilor, sciților sau egiptenilor.

Astfel, Celălalt le-a apărut grecilor ca un vecin mai mult sau mai puțin turbulent, cu apucături stranii, dar interesante, și ca un dușman oarecum de temut, dar de a cărui putere, mai precis, de ale cărui baze economice, era bine să țină seama. Aceste constatări erau de domeniul bunului-simț practic, care determina întotdeauna estimarea, vitală de altfel, a consecințelor. În această privință, grecii își demonstrau, încă o dată, inteligența: geniul lor însă a constat în a accepta ideea că Celălalt, vecin, dar și barbar, avea felul lui original de a vedea lucrurile, care-i permitea să exploreze domenii necunoscute sau doar bănuite. De aceea, de exemplu, Thales din Milet, căruia îi atribuim inventarea filosofiei, se presupunea a fi fost inițiat în astronomie de către caldeeni – chiar dacă, de fapt, se pare că ar fi preluat secretele acesteia de la egipteni¹. Această paternitate străină a primelor practici științifice aflate la originea filosofiei nu a dispărut niciodată din convingerile gânditorilor greci, care, de la bun început, au făcut inventarul a tot ceea ce împrumutaseră de la celelalte forme de înțelepciune: persană, indiană și chiar, foarte de timpuriu, celtică.

Exemplul cel mai sugestiv ne este dat de Pitagora, care, trăind probabil pe la mijlocul scolului al VI-lea, a locuit întâi

---

1. *Les Présocratiques*, ed. sub direcția lui J.-P. Dumont, Paris, Gallimard, „Bibliothèque de la Pléiade”, 1988, p. 1182.

la Tyr, în actualul Liban, apoi în Egipt și, în sfârșit, la Babylon², de fiecare dată învățând de la înțelepții fenicieni, apoi egipteni și, în cele din urmă, de la magii perși. Biografiile sale târzii au făcut din el, după cum vom putea constata, chiar și un discipol al druzilor, ipoteză pe care însă cronologia o face cu totul absurdă. Cum diferitele sale călătorii țin, în mare măsură, de domeniul legendelor, chiar dacă inițierea sa druidică este una dintre acestea, trebuie cel puțin să recunoaștem că este una foarte veche, care s-a creat pe baza unor afirmații ale lui Pitagora însuși în legătură cu uceniciile sale printre străini, în timpul cărora însă e mai mult ca sigur că nu întâlnește celți, cu atât mai puțin druzi. Deși poate că lucrurile s-au schimbat în ceea ce-i privește pe discipolii lui.

Trebuie să-l așteptăm totuși pe Aristotel pentru ca galii, încă numiți „celți”, să-și facă, în sfârșit, apariția pe scena literară și intelectuală greacă. În opera sa cu adevărat enciclopedică, filosoful a rezervat un loc deloc neglijabil străinilor, care au fost subiectul cel puțin al uneia dintre nenumăratele sale scrieri, *Obiceiurile barbarilor*, din păcate, ca multe altele, dispărută. Oricum, informațiile despre Galia și locuitorii acesteia s-au prefirat în mai multe dintre lucrările aristoteliene. Aflăm, printre altele, că Aristotel ar fi fost interesat de constituția de la Massalia, dar și de modul de a governa al popoarelor galice. El le prezenta chiar anumite obiceiuri războinice. Dar, probabil pentru că informația s-a pierdut, nici o mențiune despre druzi nu apărea în aceste expuneri. De fapt, grecii metropolitanii sufereau în continuare de o lipsă acută de informații: ei descoperă, simultan, pe gali și cetatea Romei abia în secolul al IV-lea î.e.n., când aceștia o vor și invada. E foarte posibil deci ca toate aceste informații să vină prin inter-

---

2. Iamblichos, *Viața lui Pitagora*, 13-19.

mediul Marsiliei. Căci, într-adevăr, la acea epocă, massalioții încheie un tratat de prietenie cu Roma și contribuie la crearea unui tezaur la Delphi, spre a le mulțumi zeilor pentru că le-au permis să-i învingă pe ligurii și, probabil, pe galii care le luaseră orașul cu asalt. De atunci începând, Marsilia, care, încă de la constituirea sa, în jurul anului 600 î.e.n., slujea drept cap de pod comerțului grec în Galia, devine principala sursă de cunoștințe despre gali și despre celții din Nord și din Est.

Descoperirea galilor a făcut însă cu-adevărat un mare pas înainte odată cu explorările massalioțului Pytheas. Pe la mijlocul secolului al IV-lea î.e.n., acesta întreprinde o expediție în Ocean, de-a lungul coastelor iberice, galice, aventurându-se, după cum se bănuiește, până în Marea Baltică, înainte de a coborî înapoi prin arhipelagul britanic. Această aventură, pe care nici un grec înaintea lui nu o mai îndrăznise, avea, dacă nu rațiuni politice, cel puțin un scop comercial³, căruia Pytheas, om cultivat în multe domenii, a știut să-i dea o dimensiune științifică. Massalioțul și marinarii săi au călătorit sprijinindu-se din plin pe colaborarea indigenilor, la fel cum o făceau și congenerii lor, însă pe căile terestre ale Galiei. De două secole deja, galii erau, se pare, obișnuiți, dacă nu să-i însoțească pe negustori, cel puțin să le ofere ospitalitatea lor. E chiar de presupus că scopul lui Pytheas era

---

3. Marele istoric Polybios critică aspru – din păcate, pe nedrept – înformațiile și competențele lui Pytheas, căruia îi pune sub semnul întrebării până și realitatea periplului (Strabon, *Geografia*, II, 4, 2). Argumentul său se sprijinea pe faptul că un bărbat singur, „simplu om de rând și sărman”, nu ar fi putut călători în spații atât de vaste. Aceasta însemna însă a ignora că, la aceeași epocă, Euthymenes realiza și el o călătorie asemănătoare în Atlanticul de Sud, care urma să-l conducă până în Senegal. Pare evident că cele două aventuri fuseseră decise simultan și încurajate de cetatea focceană, care aștepta de la ele numai avantaje. Despre Pytheas, v. *infra*, cap. V, p. 189 sq.

acela de a stabili o nouă rețea de găzduire, de data aceasta de-a lungul coastelor, rețea care să dubleze și să remedieze eventual minusurile celei a căilor terestre. Astfel, el a descoperit popoarele Celticei galice (centrul Galiei, cu alte cuvinte) și popoarele Oceanului (armorici, printre altele), a căror existență era complet ignorată până atunci de greci. Până la momentul cuceririi romane, carnetele de călătorie pe care Pytheas le-a ținut în tot acest timp, pierdute și ele în forma lor originală⁴, i-au alimentat cu informații pe toți grecii interesați de gali și de Galia.

Viziunea despre barbar se schimbă radical odată cu descompunerea Imperiului lui Alexandru, moment care inaugurează perioada elenistică. Grecia nu mai este centrul lumii civilizate, iar componentele sale satelit devin, fiecare, actorii unei istorii pe care o scriu din rolul pe care, altădată, li-l impuneau limitele îndepărtate ale acestei lumi. Macedonia se dezvoltă acum în mijlocul Greciei, Traciei, Iliriei și Asiei Mici. Grecia Magna se situează în centrul unui domeniu sud-occidental, în care prosperă italicii, fenicienii din Cartagina, celții și iberii. În sfârșit, o nouă metropolă, Alexandria, ia naștere în Egipt, pe malurile nordice ale Africii, în apropierea Iudeii. Autohtonii din aceste teritorii în care grecii au pus cândva piciorul nu mai sunt doar acei barbari pe care Herodot îi făcea cunoscuți contemporanilor săi, ei devin aliați, mai mult sau mai puțin fiabili, dar care trebuie luați în calcul.

---

4. Fragmentele acestei opere au fost adunate de H.J. Mette, *Pytheas von Massalia*, Berlin, De Gruyter, „Kleine Texte für Vorlesungen und Übungen”, n°173, 1952. Aceste texte au fost traduse în franceză de G.-E. Broche, *Pythéas le Massaliote, découvreur de l'extrême Occident et du nord de l'Europe (IVe siècle av.J.-C.)*, Paris, Société française d'imprimerie et de librairie, 1936.

Se impunea, aşadar, nu numai cunoaşterea obiceiurilor lor, dar şi a istoriei şi a intereselor lor.

Cucerirea romană a Greciei, încheiată în 146 î.e.n., marchează, în această privinţă, o nouă schimbare; intelectualii greci, asemeni istoricului Polybios, se pun, mai nou, în slujba puterii romane. Acesta din urmă, de pildă, începe să scrie o istorie a Romei, din 221 şi până în 168 î.e.n., căutând să afle „cum şi prin ce metode de guvernare aproape toată lumea locuită, cucerită în mai puţin de 53 de ani, a putut trece sub o unică autoritate, şi-anume aceea a Romei⁵.” În acest nou context, cunoaşterea lumii celtice este şi ea reînnoită. Deplasându-şi centrul de interes către vest, istoria aruncă deodată o lumină de reflector asupra galilor şi iberilor, care nu mai sunt consideraţi doar un element îndepărtat şi exotic de decor, ci nişte actori cu drepturi depline, asemeni cartaginezilor. Polybios simte, aşadar, nevoia de a menţiona popoarele galice care ocupă Cisalpină, dar care-şi doresc, mai ales, lărgirea teritoriului către sud, adică înspre Roma. În acest scop, el este nevoit, în doar câteva paragrafe, să le evoce economia şi habitatul. Pentru a putea înţelege, apoi, cum Hannibal a reuşit să trateze cu galii din sudul Galiei, îi mai sunt necesare informaţii despre concepţiile lor politice, despre felul lor paradoxal de a alcătui adunările. În sfârşit, trebuia să pomenească despre armamentul lor de temut, despre înfăţişarea şi goliciunea lor în luptele îngrozitoare, astfel încât cititorul să poată conştientiza, aproape vizual, puterea acestui duşman pe care Roma trebuise să-l înfrunte.

Însă, în afara calităţilor lor de duşmani, care puneau încă şi mai mult în valoare prestigiul celor care ştiuseră să-i învingă,

---

5. Polybios, *Istoriei*, I, 1, 5. În afara unor alte menţiuni, traducerea aparţine traducătorului.

Polybios n-a avut nici o aplecare pentru a menționa și celelalte aspecte ale civilizației celtice, ca, de exemplu, marea lor religiozitate, aptitudinile lor tehnologice, avida lor curiozitate. El nici măcar nu semnaleză ceea ce toți succesorii săi vor recunoaște a fi fost filoenismul galilor, disponibilitatea lor firească de a se deschide către ceea ce civilizația greacă le putea aduce bun. Polybios nu era interesat de civilizațiile occidentale ori septentrionale, le recunoștea doar existența, judecându-le doar după facultatea lor de a deveni dușmani sau aliați ai romanilor. Dacă el a știut cum să se descotorosească de elenocentrismul său, a făcut-o doar pentru a-l colora în culorile Romei.

Istoria strălucitoare a Romei din vremea lui Polybios este marcată de victorii ce par să instaureze pacea peste întreaga lume mediteraneană. Deceniile care au urmat însă nu au confirmat această imagine pe care istoricul o considera ca extrem de benefică. Puterea romană devine violentă. Anumite războaie par să fie inutile, în tot acest timp istoricii începând să-și pună întrebări asupra sensului istoriei. Poseidonios din Apameea, dintre ale cărui opere una, *Istori*⁶, se dorește o continuare a celei a lui Polybios, deși se revendică, cel puțin în privința acestei discipline, de la marele istoric, adoptă, pe negândite, o altă viziune asupra lumii non-greco-romane. El își datorează probabil calitățile, ieșite din comun, de observator al societăților indigene formării sale ca om de știință și filosof. Pentru el, aceste societăți, deși fundamental diferite de civilizația greco-romană și aflate într-un stadiu întârziat de progres, nu sunt un subiect de observație mai puțin in-

---

6. Opera sa fragmentară a fost reunită de L. Edelstein și de I.G. Kidd, *Poseidonius, I, The Fragments*, Cambridge, Cambridge University Press, 1972; I.G.Kidd, *Poseidonius, II, The Commentary*, Cambridge, Cambridge University Press, 1988; I.G.Kidd, *Poseidonius, III, The Translation*, Cambridge, Cambridge University Press, 1999.

terasant, aflându-și în mod firesc locul în studiul general al universului pe care epoca încă își mai închipuia că îl poate duce la bun sfârșit. Fiecare societate merită, în concepția lui Poseidonios, o analiză globală, în care să fie tratate în mod egal geografia, climatul, descrierea fizică a locuitorilor, aceea a economiei, a modului acestora de a governa, a cutumelor sociale și religioase, a istoriei. Acesta este proiectul pe care, în cursul primilor ani ai secolului I î.e.n., Poseidonios îl realizează exhaustiv în ceea ce-i privește pe gali.

În cadrul acestui tablou general al societății galice pe care îl zugrăvește Poseidonios, el acordă un loc aparte druzilor⁷, cărora le face descrierea cea mai vie, cea mai amănunțită și cea mai comprehensivă, descriere determinată, fără nici un efort, de înseși aceste personaje, atât de enigmatice pentru alți autori; descriere copiată de toți istoricii și geografii ulterioari, dar niciodată egalată. De-a lungul acestei lucrări, vom avea ocazia să revenim în nenumărate rânduri la textul lui Poseidonios. Merită însă să spunem încă de pe acum că evocarea aceasta a druzilor, ca și cele care au precedat-o (aceea din tratatul *Magia*, mai cu seamă), nu lasă nici un loc mitului sau imaginilor simplificatoare. Vom vedea că singurele două reproșuri care i se pot aduce sunt acelea de a fi valorizat prea mult locul druzilor în societate și de a fi actualizat, chiar și cu riscul de a o face anacronică, o situație care, la începutul secolului I î.e.n., era oarecum mai veche. Sunt însă păcate neînsemnate, pe care le scuză, fără urmă de îndoială, o bună intenție, și anume aceea de a smulge unei uitări viitoare ceea ce lui i se părea a fi cel mai bun lucru din toată cultura galică.

---

7. Viziunea lui Poseidonios despre druzi va fi studiată, în detaliu, în capitolul VII.